

Gyula Sax

In het najaar van 1989 veroorzaakte Gyula Sax een paleisrevolutie binnen de Hongaarse schaakbond. In een interview met mij voor het Interpolis-toernooiboek haalde hij ongenadig uit naar zijn landgenoot Lajos Portisch, die naar zijn zeggen jarenlang het schaken in zijn vaderland geterroriseerd had door zelf de beste uitnodigingen voor toernooien in het buitenland in te pikken. Ik waarschuwde hem dat hij daar wel eens moeilijkheden mee zou kunnen krijgen, waarop hij zei dat dat juist de bedoeling was. Hij kreeg wat hij wilde, wellicht zelfs meer dan dat.

Sax had ruim vijftien jaar een team gevormd met Lajos Portisch en zijn leeftijdgenoten Andras Adorjan en Zoltan Ribli met als hoogtepunt de overwinning in het toernooi om de Hamilton Rilton Cup 1978 in de Argentijnse hoofdstad Buenos Aires. Dat zal weinigen wat zeggen, maar zo heet de tweejaarlijkse Olympiade officieel.

Ik was perschef bij die Olympiade, samen met de Engelse grootmeester Harry Golombek die de schaaktechnische zaken voor zijn rekening nam, en mocht de uitslag bekend maken in het immense stadion van River Plate, waar Nederland die zomer de finale van het WK-voetbal na verlenging met 4-2 verloren had van het gastland. (laatste minuut van de reguliere speeltijd : Robby Rensenbrink tegen de paal, verlenging 0-2 door tweemaal Mario Kempes. Totale euforie in Argentinië en een trauma voor Nederland.) Het was een regelrechte sensatie, want tot dan toen had de Sovjet-Unie iedere Olympiade gewonnen, waaraan het had deelgenomen, vaak met grote overmacht. De Hongaren waren door het dolle heen. Later brachten de Hongaarse posterijen een speciale zegel met een groepsfoto van het winnende team uit, een eer die geen team daarvoor ten deel gevallen was, en ook daarna niet.

Wij reisden samen met de Hongaren terug naar Europa en maakten een tussenstop in Rio de Janeiro in Brazilië, waar we boven bij het beroemde Jezus-beeld met de Hongaren op de foto moesten. Daar liet één van de Hongaren de Cup uit zijn handen vallen. Het ding stuitte alle treden van de trap af en dat zijn er nogal wat. Uiteindelijk kwam het afschuwelijk lelijke ding tot stilstand, zij het aan alle kanten beschadigd. Het mocht de pret niet drukken. Bij de volgende Olympiade in Valetta op Malta (1980) was de cup netjes gerestaureerd en weer won Hongarije bijna. De Sovjet-Unie heroverde de titel, zij het slechts op SB-punten.

Het waren de hoogtijdagen van het Hongaarse team. Sax, Adorjan en Ribli waren in het Niemeijer-toernooi in Groningen Europees jeugdkampioen (1972, 1973 en 1974) geworden en sloegen daarna hun vleugels uit, - ze haalden alledrie de Kandidatenmatches - waarbij ze met name graag Nederland aandeden en met succes. Sax werd in 1974 tot grootmeester benoemd en werd een vast waarde in het grootmeestercircuit met goede resultaten in het IBM-toernooi 1978 in Amsterdam, Ohra-toernooi 1979 ook in Amsterdam, het Hoogovens-toernooi 1981 en 1984 en het Interpolis-toernooi in Tilburg 1979 en 1989, om maar eens een paar van zijn beste resultaten te noemen.

In 1987 plaatste hij zich in Subotica voor het Kandidatentoer en dat herhaalde hij in de volgende cyclus in Manilla. In de daarop volgende matches vloog hij er steeds in de eerste ronde uit : eerste tegen Nigel Short en vervolgens tegen Victor Korchnoi. Daarmee was wel bewezen dat hij tot de absolute wereldtop behoorde. In zijn beste tijd stond hij elfde op de Wereldranglijst met een rating van 2610.

In het genoemde Interpolis-interview spuwde de doorgaans gematigde Sax zijn gal en kreeg met name Lajos Portisch de wind van voren. Sax : “Die lag goed bij de partijtop en regelde persoonlijk de buitenlandse uitnodigingen voor onze topspelers. Hij was natuurlijk al jaren onze topman en het was dus niet vreemd, dat hij de beste uitnodigingen kreeg, maar hij had veel meer voor ons kunnen doen. Dat moet nu maar eens openlijk gezegd worden. Dat begon bij de Olympiade 1972 in Skopje, maar mij werd pijnlijk duidelijk gemaakt, dat ik dat als een groot voorrecht moest beschouwen. Ik was nog jong en accepteerde dat. Portisch was een

grote naam in Hongarije, Die sprak je niet tegen. Misschien was het in die tijd terecht, maar later, toen Adorjan, Ribli en ik een stuk sterker waren geworden, veranderde er niets. Portisch bleef alles bepalen, ook het prijzengeld en allerlei andere dingen, zoals het toekennen van visa voor onze vrouwen. Achteraf gezien belachelijk natuurlijk, maar zo lagen de verhoudingen toen. In het begin konden we god met elkaar opschieten, maar ook in Hongarije begon de 'glasnost' langzaam door te dringen en bleek hoe zeer we aan het lijntje gehouden waren. Dat neem ik Lajos nog steeds kwalijk. Deze zaak is nooit uitgepraat. Ik speel nog steeds met Lajos in het nationale team, maar louter op zakelijke basis. Ik heb in het verleden veel van hem geleerd, maar had toen geen flauw idee van wat hij allemaal achter mijn rug om regelde."

Toen ik Gyula zei, dat hij wel eens last met dit interview kon krijgen, bemoeide zijn vrouw Bea zich met het gesprek. Dat was juist de bedoeling. Het moest nu maar eens gezegd worden. Het was al te lang onder het tapijt geschoven. Toen ik Portisch een paar maanden later in Wijk aan Zee bij het Hoogovens-toernooi in Wijk aan Zee met deze uitspraken confronteerde, was deze diep verontwaardigd : "Die jongen weet niet waarover hij praat. Ik heb overal tussendoor moeten schipperen, ook voor hem. Het zal ook wel een stuk jaloezie zijn. Ik had gewoon de hoogste rating. Kijk de lijsten er maar op na".

Na de Val van de Muur werd de Gouden Hongaarse generatie overvleugeld door de Polgar-Zusters (Szusza, Szofia en Judit) en Peter Leko : vier wonderkinderen op rij, die een enorme golf aan publiciteit genereerden. Het scheelde Gyula veel mooie uitnodigingen. De supertoernooien waren er niet meer bij, maar daar had Gyula geen moeite mee, omdat dat op sportieve gronden gebeurde en niet op politieke. Hij verdiende zijn boterham in buitenlandse teamcompetities en open toernooien en af en toen nog een gesloten toernooi van de tweede categorie. Hij handhaafde een rating van 2550, maar daarmee hoor je tegenwoordig allang niet meer tot de wereldtop.

Gyula kwam nog vaak naar Nederland, maar nu in een totaal andere functie, namelijk als secondant van Jan Timman ten tijde van diens matches tegen Jonathan Speelman en Anatoli Karpov in 1990. Dat deed hij samen met de inmiddels naar Duitsland geëmigreerde Duitser Vlastimil Hort. Ik ben nog met hen mee geweest naar de Maleisische hoofdstad Kuala Lumpur voor de tweekamp van Timman tegen Karpov, die desastreus afliep voor de Amsterdammer. Timman was echter vol lof over de positionele ideeën van Sax. Daar had het niet aan gelegen. We zijn toen een avond op stap geweest en Gyula klaagde over de koppigheid van zijn baas, die maar vasthield aan een openingsidee, terwijl dat naar zijn gevoel al lang weerlegd was, maar ik moest natuurlijk wel mijn mond houden.

Gyula en Bea vormden een mooi koppel. Hij was de sfinx op de achtergrond en zij de ravissante schoonheid, die in verschillende talen goed van de tongriem gesneden was en het woord voor hem deed, want talen waren niet de sterkste kant van hem. Op een gegeven moment sloeg het noodlot toe : Bea viel voor een naar mijn inschatting kleurloze Deen en dat brak het hart van de goedige Gyula. Hij kwam er niet meer overheen. Zijn resultaten kelderden aantoonbaar en hij werd nooit meer de oude.

Wel werd hij in 1995 nog internationaal arbiter, maar hij kwam als speler nooit meer in de buurt van de resultaten uit zijn grote tijd. Hij schnabbelde de laatste twintig jaar zijn inkomen bijeen door in vrijwel alle mid-Europese clubcompetities uit te komen : de Hongaarse (vijf verschillende clubs), Duitse, Italiaanse, Bosnische, Franse, Sloveense en Kroatische. Hij was altijd wel op weg.

Hij overleed op 25 januari 2014 aan een hartaanval in zijn woonplaats Boedapest.